

עמותות - האתגר הבא

:: רן רביב

את כוחן של העמותות בהן הם עובדים לטובת אחריות רחבה יותר של המדינה.

זניחה זו של אופן הפרנסה והפרדתו מהפעילות הפוליטית שאותו אדם שותף לה, סותרת עקרון בסיסי של חשיבה סוציאליסטית. יותר מכך – מגמה זו מפקירה את הפעילות הענפה בתוך העמותות שהן עמוד השרדה של 'המגזר השלישי', זה שאינו עסקי ואינו ממשלתי, לדלות תיאורטית, ולפעולה בתוך הקשר אותו מגדירה ההגמוניה השמרנית בישראל ולא דווקא מחשבה סוציאליסטית.

מאמר זה מבקש לפתוח דיון בשאלה זו, וכן להתוות כיוון פעולה לפחות עבור אלו מבינינו הלוקחים חלק בדרך כזו או אחרת בפעולות המגזר השלישי.

המגזר השלישי וההפרטה

הקשר בין משטר ההפרטה לפריחת המגזר השלישי ברור לעין בעצם העברתם של רבים מהשירותים שהיו באחריות המדינה להפעלה באמצעות עמותות באופן ישיר ובאופן עקיף. כך יצר למעשה משטר ההפרטה תחרות בין ספקים שונים, שבמקרים רבים הם עמותות.

אחת מהתופעות הבולטות במציאות המופרטת בישראל, כמו גם בחברות אחרות, היא פריחת המגזר השלישי ועולם העמותות. הצמידות של פריחה זו לתהליכי ההפרטה מצביעה על הקשר ההדוק ביניהן. מהו היחס בין שתי התופעות? מהו המסובב ומהו המסובב? מה האתגר המעשי העולה מניתוח יחס זה? שאלות אלה הוזנחו לאורך השנים האחרונות בחוגים סוציאלי-דמוקרטים בגלל ההנחה שתופעת העמותות ממילא כרוכה בתופעת ההפרטה, ולכן אינה ראויה לדיון מעמיק בפני עצמה. בהתעלמות זו טמונות כמה בעיות ובראשן – התעלמות מהמציאות בה אנו חיים.

יותר ויותר אנשים בחברה הישראלית מוצאים עצמם קשורים לעמותה אחת או יותר במגוון דרכים. רבים מהם עובדים בעמותות מסוגים שונים, אחרים נעזרים בשירותיהן של העמותות או מנדבים מזמנם למען עמותות כאלה ואחרות. בין העובדים בעמותות ישנם לא מעט חברים מרכזיים בעשייה הפוליטית לשינוי המדיניות בישראל. אלה נוטים להפריד את אופן הפרנסה שלהם למעשה הפוליטי ולמעשה מבקשים לצמצם

זניחה זו של אופן הפרנסה והפרדתו מהפעילות הפוליטית שאותו אדם שותף לה, סותרת עקרון בסיסי של חשיבה סוציאליסטית.

התשובה הפשוטה והמתבקשת לכאורה היא משיכת ידיו מארגוני המגזר השלישי, והתמקדות בערוצי פעולה אחרים שאינם כוללים שיתוף פעולה, לכאורה או בפועל, עם תהליכי ההפרטה. טענה כזו מתעלמת מהמציאות כפי שהתעצבה בעשורים האחרונים.

פעולה בתוך ההקשר

השאלה העומדת לפנינו היא: מה עלינו לעשות נוכח מציאות זו? התשובה הפשוטה והמתבקשת לכאורה היא משיכת ידינו מארגוני המגזר השלישי, והתמקדות בערוצי פעולה אחרים שאינם כוללים שיתוף פעולה, לכאורה או בפועל, עם תהליכי ההפרטה. טענה זו מתעלמת מהמציאות כפי שהתעצבה בעשורים האחרונים: נטישת שדה העמותות לא תשפיע כהוא זה על תהליכי ההפרטה שרובם ככולם הושלמו. הקשר להתנהלות כזו או אחרת של ארגוני המגזר השלישי קלוש – לכל היותר יכול הואקום להתמלא בחברות מסחריות.

בעיה נוספת הטמונה ברעיון ההימנעות היא ההתעלמות מהתפקיד שארגונים רבים תופסים כערוץ לפעילות וציר למפגש בין פעילים חברתיים. נטישתו של ערוץ זה תיצור ריק, שספק אם יתמלא בחלופות אחרות שלא ממש קיימות היום. יתרה מזאת – מגזר שלישי מהווה ציר ביצירתה של חברה אזרחית ובהתנהלותה והוא מבסיסה של חברה בה אזרחיה לוקחים אחריות על עיצובה.

המגזר השלישי הוא למעשה כבר עובדה קיימת וחלק מהמשק הישראלי, הן במתן שירותים, והן כחלק מהמהלך השינוי והתנגדות למהלך הניאו-ליברלי.

מיקומו של מגזר זה כמתווך בין המישור הכלכלי של ההפרטה לבין רבים מהאזרחים, שם אותו בחזית הציבורית הן כלפי חוץ והן כלפי פנים. כלומר ארגוני המגזר השלישי מהווים מקום מפגש והתארגנות הן לאלו המקבלים שירותים או נעזרים בארגון להיאבק על זכויותיהם, אבל לא פחות חשוב מכך הם מהווים שלד חדש של עובדים ופעילים רבים המזדהים עם הארגון ועם מטרתו.

יש עם זאת לזכור כי ארגונים שונים שמטרתם שינוי חברתי הטמיעו בתוך פעולתם את הסדר המופרט החדש, לא רק בעצם קיומם אלא אף בקבלת כללי המשחק הניאו-ליברלי. עבור המגזר השלישי מתבטאים אלו בתחרות על כספים, הן של קרנות פרטיות וציבוריות והן כספים ממשלתיים מצד אחד, ומצד שני תחרות על קהלי היעד. הארגונים קיבלו את כללי המשחק האלו (לעיתים בחריקת שיניים), למרות מודעות לבעיה המהותית שטמונה בהם. הפרדוקס בולט עוד יותר בארגוני הסינגור והשינוי החברתי, שבאופן פעולתם מתנהלים על פי כללי השוק. בכך למעשה הם גוזרים על עצמם עקרונות, משום שקיבלו

אלה אמצו לעצמן את המרחב המושגי של ההפרטה והחלו מתחרות על התקציבים תוך שהן משוכנעות שתחרות זו תואמת את סדר היום שלהן.

בניתוח התיאורטי של היחס בין שני התהליכים ישנן כמה תזות רווחות. האחת מבקשת לראות בתופעת העמותות, הן אלו המספקות שירותים והן אלו העוסקות בסינגור, תגובה לתהליך ההפרטה של שירותי המדינה והתפרקות הפוליטיקה. ההקבלה הכרונולוגית של התהליכים סותרת במידה רבה הסבר זה. טענה הפוכה רואה בחלופה שמציב המגזר השלישי את אחד הזרזים שאפשרו את מהלכי ההפרטה, ומייחסת מקום מרכזי למגזר זה בהנעת התהליך. הסבר זה מתעלם ממהלכי הפרטה גדולים וחשובים שבוצעו בלי קשר לעמותות, מהלכים המצביעים על עוצמת הכוחות הדוחפים את מהלך ההפרטה בלי קשר לחלופה מופרטת.

הויכוח על מה קדם למה, הביצה או התרנגולת, אינו יכול להיות מוכרע אלא על ידי יציאה מתוך תבנית המחשבה המאפיינת ניתוחים אלו. לשם כך יש להבין שאין לפנינו שתי תופעות שהופיעו במציאות חיינו מעוצבות, אלא שתי תופעות שלמרות שהן מנוגדות בחלקים מהותיים שלהן, מתפתחות כחלק ממערכת אחת, משפיעות ומעצבות האחת את השניה. שתי תופעות אלו מהוות שתי פנים מנוגדים ומשלימים של המציאות המופרטת בחברה הישראלית והן התעצבו זו ביחס לזו. לכל צד במשוואה זו היה תפקיד בעיצוב הצד שכנגד, ולא ניתן להבין את אופיו של תהליך ההפרטה של החברה הישראלית בלי להתעכב על חלקו של המגזר השלישי בתהליך זה. יחד עם זאת לא ניתן להבין את אופיו של המגזר השלישי בישראל בלי לשים לב למגוון האופנים בהם עיצב אותו משטר ההפרטה של העשורים האחרונים.

ארגוני המגזר השלישי מהווים מקום מפגש והתארגנות הן לאלו המקבלים שירותים או נעזרים בארגון להיאבק על זכויותיהם, אבל לא פחות חשוב מכך הם מהווים שלד חדש של עובדים ופעילים רבים המזדהים עם הארגון ועם מטרתו.

השותפות, אם כן, צריכה להיות אחת ממטרות הארגון, כשהיא מוטמעת לתוך היעדים המעשיים המכתיבים את סדר היום שלו ולא עוד אמצעי להשגת תקציב או יעד נקודתי אחר.

**קצרה
הקרחון**

ב-29.7.09 הגישה קבוצת חברי כנסת מ'קדימה' הצעת חוק להכללת בריאות השן בסל הבריאות הציבורי. מתוך הצעת החוק: "בריאות השן נמצאת היום כולה בתחום הפרטי. כתוצאה מכך, העלויות הן גדולות בהשוואה למדינות שבהן שירותי בריאות השן ניתנים במסגרת המערכת הציבורית. ואי-השוויון משמעותי ברמת בריאות השן של האוכלוסיה ובנגישות לשירותי בריאות. הצעת חוק זו באה לכלול את שירותי בריאות השן במסגרת הסל הציבורי ובכך להעמיק את השוויוניות בנגישות לשירותים. [...] בשנת 1995 עם חקיקת חוק ביטוח בריאות ממלכתי, חלקה של ההשתתפות העצמית של המטופלים בהכנסות של קופות החולים היה כ-5%. בשנת 2008 היא עמדה על יותר מ-12%. התוצאה של העברת חלק משמעותי של המימון מהכיס הציבורי לפרטי, היא העמקת אי-השוויון בנגישות לשירותי בריאות". מערכת 'חברה' תומכת ועוקבת.

הייחוד, המקומיות, ושאר המאפיינים החשובים של ארגונים אלו, פועלים גם כמעצבים של התודעה המופרטת. כדי להתגבר על כך יש לעשות מהלך ארגוני שישנה את החוויה של

את השוליות שלהם. בגלל הפנמת העיקרון המכונן של הסדר המופרט, ולמרות יומרתם, הם אינם מצליחים לאתגר את הסדר הניאור-ליברלי באופן אמיתי.

בארגונים מסוימים הדבר השתקף גם בתנאי העסקה שהתאימו עצמם לשוק העבודה המופרט, באחרים ניסו להתמודד עם תחום זה ולשמור על אופי העסקה בהתאם לנומרות של שוק עבודה ציבורי בעל הסכמים קיבוציים.

כך, הפכו ארגוני המגזר השלישי לאחד האופנים המרכזיים דרכו מאלפים את הציבור הישראלי ומטמיעים בקרבו תודעה מופרטת. ארגונים שונים המוציאים עצמם לכודים בתוך מעגל קסמים זה, בו הם מאשררים את המציאות נגדה הם שואפים להיאבק, מחפשים דרך כיצד לצאת ממעגל זה.

לצאת ממעגל הקסמים

כדי לפרוץ את המעגל בו נתונות העמותות, יש לשנות מרכיב בסיסי ומהותי של ארגונים אלו – הפעולה הייחודית וההיבדלות האחד מהשני. הפיצול לארגונים ולתתי ארגונים שלכל אחד מהם ייחוד בו לכאורה תלויה זכות קיומו הוא אחד העקרונות המכוננים של השיטה. התמודדות איתו צריכה להביא את הארגונים להבנה שכדי להשיג את מטרותיהם הם חייבים ליצור שותפויות מהותיות עם הארגונים השכנים במרחב הפעולה הגיאוגרפי או התחומי. המחירים הנראים קשים מנשוא – ויתור על הזהות הייחודית, הטמעות, בעיות יוקרה וכדומה – צריכים להיות מובנים כמרכיבים המקבעים את מעגל הקסם של תודעת ההפרטה.

שותפויות אלו צריכות לחרוג מתוך אותן שותפויות לרגע, הקיימות גם היום (פעמים רבות שותפויות אלו הן למעשה קצרות טווח ומיועדות להשיג יתרון יחסי). לעומתן צריך לאמץ דפוס פעולה המטמיע הבנה עמוקה של מטרות הארגון, והצבתן בהקשר חברתי כלכלי ובהקשר של התהליכים המאפיינים את ישראל בעשורים האחרונים. מהלך זה צריך להיעשות מתוך הבנה של מעגל הקסמים בו נמצאים ארגוני השינוי החברתי, הבנה שאופן הפעולה אותו אמצו ארגונים אלו, והפכו אותו לחלק מזהותם הארגונית, ואופן העבודה שלהם, הוא שעומד ביניהם ובין קידום מהותי של מטרותיהם. השותפות, אם כן, צריכה להיות אחת ממטרות הארגון, כשהיא מוטמעת לתוך היעדים המעשיים המכתיבים את סדר היום שלו ולא עוד אמצעי להשגת תקציב או יעד נקודתי אחר.

הנהנים, העובדים והפעילים: במקום חוויה של התפרקות ותחרות, סביבת שוק עם רטוריקה המתנגדת לו, יש לבנות מרחב שונה מהותית, הנבנה משותפות שמבוססת על השותפות במטרות הגדולות, מחפשת ויוצרת שיתופי פעולה מהותיים בין הארגונים.

מהלך זה שהוא קשה ונוגד במידת מה את האינטואיציה של ארגונים רבים הוא הכרחי כדי להיחלץ מתוך המלכוד הקיים. על הקשיים במהלך זה יכול להעיד כותב מאמר זה העובד כבר יותר מעשר שנים בארגונים שונים של המגזר השלישי. אלא שקשיים אלו אינם יכולים לעמוד יותר בינינו לבין האתגר הבא של ארגוני השינוי החברתי. ככל שמומחים לתורת הארגונים יכולים להסביר מדוע מהלך זה 'נוגד את חוקי הטבע', ואת הצורך 'לבדל עצמנו', צריכים אנשי הארגונים להוכיח שאינם מציינים 'ל'חוקי הטבע' של השוק.

אם לא ילמדו העמותות לבנות שותפויות קבועות ומהותיות, ימשיך ויעמיק תפקידו של המגזר השלישי כמקבע תודעה מופרטת בציבור הישראלי. אם לא נפנה לדרך חדשה, נמצא את עצמנו מול מרחב פעולה שמהותו המופרטת עומדת בינינו לבין התמודדות עם מהלך פירוק החברה והשלכותיו.

ככל שמומחים לתורת הארגונים יכולים להסביר מדוע מהלך זה 'נוגד את חוקי הטבע', ואת הצורך 'לבדל עצמנו', צריכים אנשי הארגונים להוכיח שאינם מציינים 'ל'חוקי הטבע' של השוק.

רן רביב כותב
תזה בכלכלה
פוליטית באוני' תל
אביב, חבר ביסוד
ובקיבוץ תמוז

ranraviv@gmail.com